



TANZİMAT FERMANININ METİNDİLBİLİMSEL ÇÖZÜMLENMESİ

Text Linguistics Analyse Of Tanzimat Edict

Perihan ÖLKER*
Tuğba AKTAŞ**

ÖZET

Bu çalışmada Tanzimat Fermanının küçük yapısı incelenmiştir. Metin, oluşturucu ögenin yinelenmesi, dış gönderim, iç gönderim, ön gönderim, eksilteli yapılar, örgeler ve izlek, dilbilgisel eylem çekimleri, zaman ifade eden eylemsiler, zaman ifade eden belirteçler, ad-eylem çekimleri, tümceler arası bağıntı öğeleri temel başlıkları altında değerlendirilmiştir. Böylece Türkçenin sadeleşme çabasına girmiş olduğu bu dönemin temelini atan Tanzimat Fermanı çeşitli yönleriyle ortaya konmuştur. Alanında ilk olan bu çalışma Türkçenin tarihî lehçeleri üzerinnde dilbilim çalışmalarını da yönlendirecektir.

Anahtar Kelimeler: Tanzimat Fermanı, Metindilbilim, Osmanlı Türkçesi

ABSTRACT

In this study was examined small structure of the Tanzimat Edict. The text was evaluated under the main title as repetition of formative item, external transmission, internal transmission, pre-transmission, elliptic structure, pattern and syllabus, gramatical conjugation, temporal verbals, adverbals, gerund, correlation items between sentences. Thus the Tanzimat Edict laid the foundation of this period entering simplification attempt of Turkish was exposed. This study is the first of in the field will canalize to linguist to the Turkish historical dialects.

Key Words: Tanzimat Edict, Text Linguistics, Ottoman Turkish

I. Tanzimat Fermanı

Tanzimat Fermanı Mustafa Reşid Paşa tarafından II. Mahmud'un ölümünden beş ay sonra (26 Şaban 1255) 3 Kasım 1839'da Padişah Abdülmecid döneminde ilan edilmiştir. Tanzimat kelimesi nizama koyma, düzeltme anlamlarına gelen Arapça tanzim kelimesinin çokluk şeklidir. Ancak ferman için döneminde Gülhane Hatt-ı Hümayunu tabiri kullanılmıştır. Hatt-ı Hümayun zaten doğrudan doğruya padişahın fermanı anlamını taşımaktadır. Gülhane Parkı'nda okunması nedeniyle de Hatt-ı Hümayunun başına Gülhane eklenmiştir. Tanzimat

* Arş. Gör. Dr., Selçuk Ün. Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Böl., pakkus@selcuk.edu.tr

** Arş. Gör., Selçuk Ün. Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Böl. aktastuuba@gmail.com

Fermanı 18. yüzyıl sonlarında başlamış modernleşme akımının kâğıda dökülmüş hâlidir. Osmanlı idaresi yönettiği tebaanın eşit haklara sahip olması gerektiğine inanmış, müslim ve gayr-i müslim ayrımını sonlandırmayı amaçlamıştır

Tanzimat, 18. yüzyıldan itibaren aşama aşama gelişen siyasi ve ictimai hareketlerin bir neticesi, askerî, hukuki, kültürel pek çok alanda yapılan yeniliklerin hayatta kalabilme mücadelesi gibidir. 19. yüzyıl ise Osmanlı'da âdeta bir dönüm noktasıdır. Yeni eğitim kurumları, gayr-ı müslimlere tanınan haklar, başlık ve giyim değişimleri, Mühendishane, Tıbbiye ve Harp Okulu, ulaşım-iletişim vb... pek çok yenilik Osmanlı'nın Batıyı hızla yakalama çabasının, varlığını sürdürebilme gayesinin birer göstergesidir.¹

II. Osmanlı Türkçesi

Osmanlı Türkçesi yazı dili olarak yüzyıllar boyu oldukça geniş bir coğrafyada varlığını sürdürmüştür. Türkçenin İstanbul merkezli bu kolu 16. ve 19. yüzyıllarda büyük bir coğrafyada varlığını muhafaza etmiştir. Bilhassa 17. yüzyıl itibariyle 19. yüzyıla kadar öğrenilmesi oldukça zor, Arapça, Farsça ve Türkçeden meydana gelmiş, sembolik anlatımlarla, bitmek bilmeyen cümlelerle ağırlaşmış bir dil hâlini almıştır. Yanısıra Batı kaynaklı kelimeler de (İtalyanca, Almanca, Fransızca, Rumca vb...) bir arada yaşama, komşuluk, siyasi ve ticari ilişkiler, Batılılaşma gibi nedenlerle Osmanlı Türkçesinin bünyesine dahil olmuştur.

Voyage de Walsh, 19. yüzyılda Avrupa'da en yaygın dilin Türkçe olduğunu söyler; zira bu geniş coğrafyada birçok halka mensup insan şu veya bu şekilde Türkçe ile karşılaşılıyor, bu dili öğrenmek zorunda kalıyordu. Bu aynı zamanda Türkçenin çeşitli halklar arasında iletişimi sağlayan bir geçer dil (lingua franka) olduğunu gösterir.²

19. yüzyılda Batılılaşmanın getirmiş olduğu yeni fikir akımlarının etkisi doğrultusunda, bu akımların halka açıklanabilmesi amacıyla, dilde de bir yenileşme hareketine ihtiyaç duyulmuş, hem edebî dilde hem de bürokrasi ve gazete dilinde sadeleşme başlamıştır.

II.I. Dilde Sadeleşme

Tanzimat döneminde birinci eğilim “aydınlanma”, din ve gelenek alışkanlıkları yerine aklın ve özellikle Batıda gelişen bilimsel ölçülerin üstünlüğü inancını simgeler. İkinci eğilim “halka doğru”, yönetici tabaka ile halk kitleleri arasında yaklaşma, başta dil olmak üzere birbirlerini anlama araçlarını geliştirme isteğini yansıtır. Üçüncü eğilim “siyasal özgürlük”, siyasal iktidarın mutlak gücünü kırarak vatandaş kişinin özgürlüğü idealinin özlenmesidir.³

II. Mahmud'un ölümü üzerine tahta çıkan Abdülmecid zamanında ilan edilen Gülhane Hattı ile yeni bir dönem başlamıştır. Ancak bu dönemin tohumları zaten III. Selim döneminde atılmıştır. Tanzimat dönemindeki medeniyet değişikliği, dilin değişimini de hızlandırmıştır. Tanzimat döneminin ikinci eğilimi “halka doğru” anlayışı, yönetilen tebaaya yaklaşma arzusunu getirmiş, Batılılaşmanın artan ivmesi dildeki değişikliği de kaçınılmaz

¹ Perihan Ölker, **Tanzimat Basınının Dili**, s. 3, Konya 2012, Aybil Yay.

² Hayati Develi, **Osmanlı'nın Dili**, s. 31, İstanbul, 2009 Kesit Yay.

³ Niyazi Berkes; **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, s. 253, Haz. Ahmet Kuyaş, İstanbul, 2010, YKY

kılmıştır. Osmanlı idaresi, yönettiği tebaaya yaklaşma yolunun kullanılan dilin de sadeleşmesinden geçtiğine inanmıştır. Gerek dönemin gazetesi Takvim-i Vekâyî'nin dilinde gerekse bürokratik yazışmaların dilinde sade dil kullanma yolu tutulmuştur:

II. Mahmut gazeteyle (Takvim-i Vekâyî) her zaman yakından ilgilenmiştir. Islahatçı ve yenilik taraftarı olan II. Mahmut'un gazete ile yakından ilgilendiğini, gazete dilinde sadeleşme büyük ölçüde önem verdiğini, o dönemle ilgili yazışmalardan da anlamak mümkündür. Gazetenin yöneticisi durumunda olan Vakanüvis Esat Efendi yaptığı bir gezinin notlarını gazetede basılmadan önce II. Mahmut'a sunmuş ve hükümdardan şöyle bir cevap almıştır: "Umuma neşr olunacak şeylerde yazılacak elfâz herkesin anlayabileceği surette olmak lazımdır. Öyle (çetgerdüne) ve (tevsen) gibi şeylerin Türkçe olarak tashihi muktezadır".⁴

Batılılaşmanın etkisiyle Türk toplumunda ortaya çıkan fikrî değişimin yeni bir dille topluma daha kolay bir yolla aktarılması gerekiyordu. Bünyesinde de değişikliklere yol açmıştır. Türkçeye verilen önem Tanzimat'tan önceye gitmekle birlikte, Tanzimat devrinde dilde sadelik arzusu artık şuurulu bir düşünce şeklinde ortaya çıkmış, bir cereyan hâlini almıştır.⁵ 1847 yılının ocak ayında yazışmaların açık ve anlaşılır olması, Türkçe kelimeler kullanılması hususunda bir mazbata çıkarılmıştır.⁶ Yukarıdaki satırlardan da anlaşıldığı gibi Osmanlı tarihinde 19. yüzyıl Türkçe açısından oldukça önemlidir. Batılılaşmanın halka doğru anlatılması, ifadenin değil yapılan işin, işlevin önem kazanması gibi nedenlerle edebiyatta, bürokraside, gazetelerde dil sadeleşmiş, Batıdan gelen kavramların girişiyle de farklı bir boyut kazanmıştır. Tüm bu açılardan o döneme ait metinler üzerinde yapılmış ve yapılacak çalışmalar dildeki değişimin yönünü doğru tespit etmek açısından büyük değer taşımaktadır.

III. Metindilbilimsel İnceleme

Metin, cümle birliklerinden oluşmuş bir bütündür. Bu bakış açısının temelinde parçadan bütüne gitmek yatar. Metin, onu oluşturan cümleler toplamından farklı kendine özgü bir bütündür. Sözcükler ya da cümlelerle değil, metinlerle bildirişim sağlanır. Metin, bildirişim amaçlı kullandığımız bildirişim ortamındaki dildir. Hiçbir zaman dil, diğer yapılarla metin yapısındaki kuruluşuyla ortaya çıkmaz. Kısaca metin, dilsel işlevi vurgulanarak açıklanmalıdır. Bu hususiyetleri taşıyan ve sonuçta bir bildiri aktaran bütün yazım türleri de birer metindir. Bir şiir, bir hikâye, bir hava raporu ya da yasa taslağı cümlelerden oluşmuş metinlerdir.⁷

⁴ Nuri İNÜĞÜR, **Basın ve Yayın Tarihi**, s. 178, İstanbul 2005, Der Yay.

⁵ Gülden SAĞOL, **Osmanlı Döneminde Dilde Sadeleşme**, Osmanlı 9, Kültür ve Sanat, s. 507, Ankara 1999, Yeni Türkiye Yay.

⁶ Ali AKYILDIZ, **Tanzimat Döneminde Belgelerin Şekil, Dil ve Muhteva Yönünden Geçirdiği Bazı Değişiklikler** (1839-1856), Osmanlı Araştırmaları C. XV., İstanbul 1995 Enderun Kitabevi

⁷ Selma ERDAĞI, (2008); **Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun "Yaban" Adlı Romanının Metindilbilimsel Çözümlemesi**, s. 11, Dan.: Yrd. Doç. Dr. Mustafa Şenel, Kafkas Üniversitesi, SBE, Yeni Türk Dili Bilim Dalı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kars.

Metin inceleme görgül (yani belli bir kuram ya da yönteme bağlı olmadan el yordamı ile) biçimde yapılabileceği gibi, belli bir yöntem ve kurama bağlı olarak da yapılabilir. Metni araştırma konusu yapan metinbilim geleneksel dilbilgisinden ve metin çözümleme biçimlerinden farklılaşan bir yaklaşımdır.⁸

Metindilbilim çalışmaları da genel olarak dilbilim çalışmalarında da görüldüğü gibi Batı kaynaklıdır. Yani Batıda yapılmış olan incelemeler ve koyulmuş kurallar modern Türkiye Türkçesine uygulanmıştır. Metindilbilimsel ya da metindilbilimsel çözümleme çalışmaları genel olarak değerlendirildiğinde araştırmacıların, incelediği metine göre ya da kaynak olarak kabul ettiği ekole göre çalışmalarını şekillendirdiği görülmektedir. Ancak incelediğimiz kaynakların hemen hiçbirinde Osmanlı Türkçesine ait bir metin üzerinde böyle bir çalışmanın yapılmadığı görülmüştür. Bir dilin çeşitli dönemleri, değişim yönlerini doğru tespit edebilmek açısından bu tür çalışmalara tâbi tutulmalıdır. Bilhassa Osmanlı Türkçesinde bir devrim niteliğine sahip olan Tanzimat dönemi metinleri bu açıardan incelenmelidir. Biz de bu doğrultuda hem Osmanlı tarihi için büyük öneme sahip olan hem de dildeki değişimi açıkça hissettiren ve değişim dalgasına neden olan Tanzimat Fermanı üzerinde bu türde bir inceleme yapmayı uygun gördük.

Doğan Günay'ın Metin Bilgisi çalışması temelinde yapacağımız incelemeyi metnimizin durumuna uyarladık. Örneğin *adıllarla yapılan art gönderimleri* bir başlık altında aldık. Daha doğrusu *gösterenin yinelenmesi ile yapılan art gönderim* örneklerini de *adıllarla yapılan art gönderim örneklerinin* içine aldık. Çünkü Türkçe kelimelerde eril-dişil-nötr ayrımını yoktur. Bizim için "bu" işaret adlı herhangi bir nesne ya da insan için kullanılabilir yani Türkçede İngilizcedeki gibi *he, she, it* ayrımı yoktur. *Gösterenin yinelenmesiyle yapılan art gönderim* ancak böyle bir ayrım söz konusu ise uygulanabilecek bir tekniktir. Yine kaynaklarda *sözcüksel art gönderim* ile *gönderenin yinelenmesiyle yapılan art gönderim* arasında belirgin bir farklılık mevcut değildir. Bu nedenle biz de *gönderenin yinelenmesiyle yapılan art gönderim* şeklindeki başlık altında tespitlerimize yer verdik. Öte yandan zaman belirteçleri olarak ulaçlar da bazı kaynaklar da değerlendirilmiştir. Ancak unutulmamalıdır ki Türkiye Türkçesinde asıl olarak ortaçlar bu açıdan ele alınmalıdır. Eski Türkçeden günümüze kadarki dönemde ortaçlar zaman eki hâline gelmiştir. Ayrıca geçmiş zaman ifade eden, gelecek zaman ifade eden ortaçlar şeklinde incelemeler mevcuttur. Osmanlı Türkçesinde tümcelerın satırlar boyu devam etmesi, bağlaçlarla ve eylemsilerle tümcelerin uzatılması metindilbilimsel çalışmanın oldukça zor uygulanmasına neden olmuştur. Yine o dönemde noktalama işaretlerinin de henüz mevcut olmayışı aynı zorluğu ortaya çıkarmıştır. Bilhassa bu tür bir metinde art gönderimleri tespit edebilmek oldukça zaman ve emek almıştır.

IV. Tanzimat Fermanı Üzerinde Metindilbilimsel İnceleme

Bu çalışmada Tanzimat Fermanı üzerindeki metindilbilimsel incelemeyi küçük yapı çerçevesinde ele almayı uygun görmüş bulunmaktayız. Tanzimat Fermanının özgün metni 1. Düstur'dan elde edilmiştir. "Düstûr Tanzimat'tan sonra Osmanlı Devleti'nde ve kuruluşun-

⁸ Doğan GÜNAY, *Metin Bilgisi*, s. 51, 3. Bsk. İstanbul 2007, Multilingual Yay.

dan itibaren Türkiye Cumhuriyeti'nde kabul edilen kanun, nizamnâme ve diğer hukuki mevzuatı bir araya getiren resmî külliyatlara⁹ verilen genel adlandırmadır.

IV.I. Küçük Yapı

Dilbilimsel yönden ve metin kuramları açısından metni çözümlemede üç yapıdan söz edilir: Küçük yapı, büyük yapı ve üst yapı. Küçük yapı tümceler arası düzenlemeyi ilgilendirir. Bağıntı, yinelenme, art gönderim ve ön gönderimler, eksilteli yapı, eylem zamanı, tümceler arası bağıntı öğeleri, metnin belirticileri, çıkarsamalar gibi durumlar, metnin küçük yapısına yönelik incelemelerde ele alınır.¹⁰

IV.I.I. Bağdaşıklık

Bağdaşıklık, bir yazının metin olmasını sağlayan metin içi ilişkileri kuran dille ilgili özelliklerin tümünü belirtir. Bu özellikler metin düzeyinde farklı biçimlerde görülebilir. Yerine göre bir ortak göndergedir, eylem zamanları arasındaki uyuşma ya da adilla yapılan art gönderimdir. Bunlara başkaları da eklenebilir: Sözbilimsel art gönderimler, bağıntıl原因lar, önvarsayımlar, adılaştırma durumu vb.¹¹

IV.I.I.I. Oluşturucu Öğenin Yinelenmesi

Metinde geçen kişilerin, uzamın, eşyanın, durumun ya da bir başka nesnenin metnin tümünde yeri geldikçe yinelenmesi, tümceler arası bağıntıl原因 (ya da bağıntı öğesi) olarak adlandırılır. Kullanılan adıl ya da başka adlarla anılma, farklı biçimlerde adlandırma tümceler arası oluşturucu öğenin yinelenmesidir.¹²

Tanzimat Fermanında oluşturucu öğenin defalarca tekrar edilmesinden *kavânîn* (kanunlar) kelimesinin olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum metnin bir kanun metni olması özelliğiyle de örtüşmektedir. Metinde *kavânîn* çeşitli şekillerde sıklıkla tekrar etmektedir:

^{4/3}kavânîn-i şer'iyye, ^{6/14}kavânîn-i şer'iyye, ^{7/4}kavânîn-i şer'iyye, ^{7/9}kavânîn-i şer'iyye, ^{4/6}kavânîn-i münîfe, ^{5/1}kavânîn-i cedide, ^{5/2}kavânîn-i mukteziyye, ^{6/29}kavânîn-i mukteziyye, ^{6/1}kavânîn-i icabiyye, ^{6/11}kavânîn-i nizâmiyye, ^{7/21}kavânîn-i müessese

IV.I.I.II. Dış Gönderim

Gönderim öğesinin anlamsal yorumunun karşılığını oluşturan, gönderimde bulunan birime, metin içinde ise *iç gönderim* (endophora), metin-dışı dünyada yer alıyorsa *dış gönderim* (exophora) adı verilir.¹³ İç gönderimin karşıtı dış gönderim (fr. exophore) ise metin

⁹ Mehmet Ali ÜNAL, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 211, İstanbul 2011, Paradigma Yay.

¹⁰ Doğan GÜNAY, *Metin Bilgisi*, s. 67, 3. Bsk. İstanbul 2007, Multilingual Yay.

¹¹ *age* s. 71

¹² *age* s. 75

¹³ Kâmil KURTUL, *Türkçe ve İngilizcedeki Bağlaçların Yazılı metinlerde Kullanımı*, s. 30, Dan.: Prof. Dr. Zeynel Kiran, Ankara Üniversitesi SBE, Dilbilim (Yabancı Dil Öğretimi) Anabilim Dalı (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 2011.

dışındaki bir duruma gönderimde bulunur.¹⁴ Art gönderim, ön gönderim ve ikisini kapsayan iç gönderim metnin kendisi ile ilgiliyken, dış gönderim metinle ilgili değildir. Metni açıklamak için metin dışındaki bir nesne, durum ya da kişiye gönderimde bulunur.¹⁵

Fermanda dış gönderime örnek olabilecek iki örnek karşımıza çıkmaktadır. Aşağıdaki örnekte *Yedd-i Vâhid* usûlüne ve bunun 1838'de İngiltere ile yapılan Balta Limanı Ticaret Antlaşması neticesinde kaldırılmış olduğuna dair bir dış gönderim söz konusudur. Osmanlı Devletinde zaruri ihtiyaç maddesi sayılan ürünlerin üretim yerinden satıldığı yere kadar devlet denetiminde olması uygulamasına yedd-i vahid/tekel denmiş ve 1838 yılına kadar uygulanmıştır.

...eğerçi ***mukaddemlerde*** varidât zann ^{5/21}olunmuş olan yedd-i vâhid beliiyesinden lehü'l-hamd memâlik-i mahrusâmız ahâlisi ^{5/22}bundan ***evvelce kurtulmuş*** ise de âlât-ı tahribiyeden olup...

Aşağıdaki parçada Osmanlı'daki zorunlu askerlik uygulamasına bir dış gönderim söz konusudur. "1826 yılından sonra uygulamaya konan askere alma işlemlerinin, eşitlikten ve hakkaniyetten uzak, suiistimallere ve adam kayırmalara açık olması, sadece Müslüman tebaa için zorunluluk içermesi ve silah altına alınanların yaşam şartları ile koşullarının göz önünde bulundurulmamasından kaynaklanan uygulamaların kabalığı ve sertliği, savaşların çokluğu ile hizmet süresinin belirsizliği halk üzerinde yılgnlığa neden olmuştur. Aynı zamanda, uygulanan yöntem demografik, ekonomik ve iş gücü bakımından Müslüman tebaanın yıkımına yol açacak şekilde etkilere sebep olmuştur".¹⁶

eğerçi muhafaza-i ^{6/3}vatan için asker vermek ahâlînin ***farîza-i zimmeti*** ise de şimdiye kadar ^{6/4}cârî olduğu vechile bir memleketin aded-i nüfûs-i mevcûdesine bakılmayarak ^{6/5}kiminden rütbe-i tahammülünden ziyâde ve kiminden noksan asker istenilmek hem nizâmsızlığı^{6/6}ve hem zirâat u ticâret mevâdd-ı nâfi'asının ihlâlini müceb olduğu misillü...

IV.I.I.III. İç gönderim

Art gönderim (fr. anaphore) kavramı; gönderge, metinsel bağdaşıklık (fr. cohésion textuelle) ve izleksel gelişme (fr. progression thématique) kavramları ile ilgilidir. Yine art gönderimsel ilişkilerin incelenmesi metin dilbilgisi ve söylem çözümlemesinin temel konuları arasında yer alır. Bu terimle yakın ilişkide olan ön gönderim (fr. cataphore) kavramı ise art gönderimin simetrisini oluşturur. Bu iki kavramın tümünü kapsayan iç gönderim (fr. endophore) ise, bir söylemdeki ya da metindeki art gönderim ve ön gönderimle ilgili her şeyi belirtir. İç gönderim, onu oluşturan art gönderim ve ön gönderim kavramlarına göre üst anlamlı bir tanımdır¹⁷.

¹⁴ Doğan GÜNAY, **Metin Bilgisi**, s. 76, 3. Bsk. İstanbul 2007, Multilingual Yay.

¹⁵ **age** s. 77

¹⁶ Mehmet VURMAZ, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Askere Alma Sistemi** (1826-1970), s. 17, (Kırkkale Ün., SBE, Tarih Ana Bilim Dalı, 2007, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dan.: Yrd. Doç. Dr. Hüseyin Çınar)

¹⁷ Doğan GÜNAY, **Metin Bilgisi**, s. 76, 3. Bsk. İstanbul 2007, Multilingual Yay.

IV.I.I.I.I. Art gönderim

Metindilbilimsel incelemede art gönderim kavramı ile metinde daha önce yer alan bir kavrama sonra ki satırlarda yapılan bir hatırlatma söz konusudur. Bu herhangi bir adilla, aynı anlamda kullanılan başka bir kelime ya da kelime grubuyla söz konusu olabilir. Metnimizde adilla yapılan art gönderim, gönderenin yinelenmesiyle yapılan art gönderim, çok bağımlı art gönderim ve belirteçle yapılan art gönderim örnekleri tespit edilmiştir.

IV.I.I.I.I.I. Adıl ile Yapılan Art gönderim

Burada önce bir ad kullanılır, daha sonra ise metnin herhangi bir yerinde bahis geçtiği zaman adın yerine adıl kullanılır. Aşağıda bu doğrultuda Fermandan tespit edilmiş örnekler verilmiştir.

^{4/4}*bi'l-cümle tebaasının*, ^{4/10}*terfih-i ahâli*, ^{4/11}*halkın*, ^{5/19}*tebaanın*, ^{5/21}*memâlik-i mahrusâmız ahâlisi*, ^{5/27}*ahâli-i memâlikden* ^{6/16}ve *hiç kimse* tarafından diğerinin ırz u nâmûsuna ^{6/17}tasallut vuku' bulmamak ve *herkes* emvâl ü emlâkine kemâl-i serbestiyetle mâlik... (Burada "hiç kimse ve herkes" sözcüklerinden kasıt Osmanlı halkıdır. Altı çizili kelime/kelime grupları ile "hiç kimse ve herkes" belgisiz adilları arasında adilla yapılan art gönderim söz konusudur.)

^{5/7}nâmûsu için elbette *bazı sûretlere* teşebbüs edeceği ve *bu* dahi devlet ve memlekete ^{5/8}muzır olageldiği müsellemler oldu...

...kendi işi ile ve tevsî-i dâire-i taayyüşüyle ^{5/15}uğraşıp ve kendisinde gün-be-gün *devlet ve millet gayreti ve vatan muhabbeti* ^{5/16}*artıp ona* göre hüsn-i harekete çalışacağı şüpheden âzâdedir

...*ta'yin-i* ^{5/17}*vergi maddesi* dahi ^{5/19}*bunun* ^{5/20}dahi bir hüsn-i sûretine bakılmak ehemmler olup...

...bir devlet muhafaza-i memâliki için elbette *asker* ^{5/18}*ü leşkere ve sair masârif-i mukteziyyeye muhtâc olarak bu* ise akçe ile idare ^{5/19}olunacağına ve...

^{5/24}bu ise bir memleketin mesâlih-i siyâsiyye ve umûr-ı mâliyyesini *bir âdemin* yedd-i ihtiyârına... ^{5/25}...*ol* dahi eğer zaten bir iyice ^{5/26}âdem değil ise...

ol dahi eğer zaten *bir iyice* ^{5/26}âdem değil ise hemân *kendi* çıkarına bakıp...

^{5/27}zulmden ibâret olmasıyla ba'dezîn ahâli-i memâlikden *her ferdin* emlâk u kudretine... ^{5/28}...*kimseden* ziyade şey alınamaması...

hiçbir vakitte ^{5/23}*semere-i nâfiâsı görülemeyen iltizâmât usûl-i muzırrası el-yevm cârî olarak* ^{5/24}*bu* ise bir memleketin mesâlih-i siyâsiyye ve...

^{5/29}ve Devlet-i Aliyyemizin berren ve bahren masârif-i askeriyye ve sâiresi dahi *kavânîn-i* ^{6/1}*icabiyye ile tahdîd ve tebyîn olunup ona* göre icrâ olunması lâzımedendir.

^{6/2}... egerçi muhafaza-i ^{6/3}vatan için asker vermek *ahâlinin* farîza-i zimmeti ise de şimdiye kadar ^{6/4}cârî olduğu vechile bir memleketin aded-i nüfûs-i mevcûdesine bakılmayarak ^{6/5}*kiminden* rütbe-i tahammülünden ziyâde ve *kiminden* noksan asker istenilmek...

^{6/11}...Velhâsıl bu kavânîn-i nizâmiyye hâsıl olmadıkça *tahsîl-i kuvvet* ^{6/12}*ü ma'mûriyyet ve âsâyiş ü istirâhat* mümkün olmayıp *cümlesinin* esâsı dahi...

^{6/13}... *ashâb-ı cünhanın* ^{6/14}da'vâları kavânîn-i şer'iyye iktizâsınca alenen ber-vech-i tedkik görülüp ^{6/15}hükm olunmadıkça *hiç kimse* hakkında hafî ve celî i'dâm ü tesmîm muâmelesi ^{6/16}icrâsı câiz olmamak ...

^{6/17}...herkes *emvâl ü emlâkine* kemâl-i serbestiyyetle mâlik ^{6/18}ü mutasarrıf olarak *ona* bir taraftan müdahale olunmamak...

^{6/26}âzâsı daha lüzûmu mertebe teksîr olunarak ve *vükelâ ve ricâl-i Devlet-i Aliyyemiz* ^{6/27}dahi ba'zı ta'yîn olunacak eyyâmda orada ictimâ' ederek ve *cümlesi* efkâr ^{6/28}u mütalââtını hiç çekinmeyip serbestce söyleyerek...

^{7/12}tanzîm etdirilsin ve cümle me'mûrînün el-hâletü hazîhi mikdâr-ı vâfî maaşları ^{7/13}olarak şâyed henüz *olmayanları* var ise *onlar* dahi tanzîm olunacağından ...

^{7/6}...hilâfına hareket vuku' bulmayacağına ahd ü misâk olunup Hırka-i Şerîfe ^{7/7}odasında cem'î-i ulemâ ve vükelâ hazır oldukları hâlde *kasem billah dahi olunarak* ^{7/8}*ulemâ ve vükelâ dahi tahlîf olunacağından* *ona* göre ulemâ ve vüzerâdan velhâsıl ^{7/9}her kim olur ise olsun kavânîn-i şer'iyyeye muhâlif hareket edenlerin ...

IV.I.I.I.I.II. Göndergenin Yinelenmesiyle Yapılan Art gönderim

Aynı göndereni belirten farklı dilsel birimlerin kullanılması da bir art gönderimdir.¹⁸

^{4/3}*ahkâm-ı celîle-i Kur'âniyye* ^{4/3}*kavânîn-i şer'iyye*

^{4/6}*şer'-i şerîfe* ^{4/6}*kavânîn-i münîfe*

^{4/4}seniyyemizin kuvvet ü miknet ve *bi'l-cümle tebaasının*... ^{4/10}*terfih-i ahâli*, ^{4/11}*halkın*, ^{5/19}*tebaanın*, ^{5/21}*memâlik-i mahrusâmız ahâlisi*, ^{5/27}*ahâli-i memâlikden*, ^{6/21}*tebaa-i saltanat-ı seniyyemizden*, ^{6/21}*ehl-i İslâm ve milel-i sâire*, ^{6/23}*memâlik-i mahrusamız* ^{6/24}*ahâlsine*

saltanat-ı ^{4/4}*seniyyemizin kuvvet ü miknet ve bi'l-cümle tebaasının refâh u ma'muriyyeti* rütbe-i gayete... ^{4/7}*evvelki kuvvet ve ma'muriyyet*

^{4/13}*bi-tevfikihi Teâlâ* ^{4/14}*hazret-i Bârî*ye, ^{7/20}*Rabbimiz Teâlâ Hazretleri*, ^{7/22}*Allahu Teâlâ Hazretlerinin*

^{5/1}*bazı kavânîn-i cedîde* ^{5/2}*işbu kavânîn-i mukteziyye*

^{6/11}*bu kavânîn-i nizâmiyye* ^{6/22}*bu müsâadât-ı şâhânemize*, işbu emniyyet-i cân u mal ^{6/29}ve ta'yîn-i vergi hususlarına dâir *kavânîn-i mukteziye*, ^{7/4}ve *işbu kavânîn-i şer'iyye*, ^{7/17}*işbu irâde-i şâhânemiz*, ^{7/19}*bu usulün*, ^{7/21}*bu kavânîn-i müessesenin*)

şöyle ki dünyada candan ve ırz u ^{5/5}nâmûsdan e'azz bir şey olmadığından bir âdem on-ları tehlikede gördükçe... ^{6/9}neferât-ı askerîyye için ba'zı usûl-i hasene ve dört ve yâhûd beş sene ^{6/10}müddet-i istihdâm zımnında dahi bir tarîk-i münâvebe vaz' u tesîs olunması ^{6/11}icâb-ı hâldendir. Velhâsıl bu kavânîn-i nizâmiyye hâsıl olmadıkça tahsîl-i kuvvet ^{6/12}ü ma'muriyyet ve âsâyîş ü istirâhat mümkün olmayıp cümlesinin esâsı dahi ^{6/13}*mevâdd-i meşrûhadan* ibâret olduğundan... (Metinde [^{5/4}şöyle ki...]'den başlayarak [^{6/11}icâb-ı hâlden-

¹⁸ age s. 79

dir.]’e kadar olan bölümün tamamı ^{6/13}*mevâdd-ı meşrûha* için art gönderimi oluşturmaktadır.)

^{6/21}...*tebaa-i saltanat-ı seniyyemizden olan ehl-i İslâm ve milel-i sâire* ^{6/23}*kâffe-i memâlik-i mahrûsamız* ^{6/24}*ahâlsine*, ^{7/17}*bi’l-cümle memâlik-i* ^{7/18}*mahrûsamız ahâlsine*

^{6/25}dahi ittifâk-ı ârâ ile karar verilmesi lâzım gelmiş olmagla *Meclis-i Ahkâmü’l-Adliyye* ^{6/26}*azası* daha lüzûmu mertebe teksîr olunarak... ^{6/26}*vükelâ ve ricâl-i Devlet-i Aliyyemiz*, ^{7/7}*ulemâ ve vükelâ*, ^{7/8}*ulemâ ve vükelâ*, ^{7/8}*ulemâ ve vüzerâdan*

^{7/6}hilâfına hareket vuku’ bulmayacağına *ahd ü misâk olunup*... ^{7/7}*kasem billah* dahi olunarak, ^{7/8}tahlîf olunacağından...

IV.I.I.I.I.III. Çok Bağlı Art Gönderim

Aynı sözcük söylemin farklı yerlerinde yinelenir, ama başındaki tanımlıklar değişir. Burada sözcüğe eklenen ekler farklılaşabileceği gibi sözcüğün kurduğu tamlamalar da farklılaşabilmektedir.¹⁹

^{4/2}*Cümleye* ma’lûm olduğu üzere... ^{4/4}*bi’l-cümle*, ^{6/12}*cümlesinin*, ^{6/27}*cümlesi*, ^{7/12}*cümle*, ^{7/17}*bi’l-cümle*, ^{7/20}*bi’l-cümle*, ^{7/21}*cümlemizi*

^{4/8}şer’iyye tahtında idâre olunmayan *memâlikin*... ^{4/10}*i’mâr-ı memalik*, ^{4/10}*memâlik-i* ^{4/11}*Devlet-i Aliyyemizin* mevki-i coğrafisine, ^{4/15}*memâlik-i mahrûsamızın*, ^{5/17}*muhafaza-i memâliki* ^{5/21}*memâlik-i mahrûsamız* ahâlisi, ^{5/27}*ahâli-i memâlikden*, ^{6/23}*kâffe-i memâlik-i mahrûsamız*, ^{7/17}*bi’l-cümle memâlik-i* ^{7/18}*mahrûsamız*,

^{5/24}*bir âdemin* yedd-i ihtiyârına... *bir iyice* ^{5/26}*âdem*

^{5/15}*kendi işi* ile... ^{5/15}*kendisinde*

^{5/7}nâmûsu için elbette bazı sûretlere teşebbüs edeceği ve bu dahi devlet ü *memleket*... ^{5/24}*bir memleketin*, ^{6/4}*bir memleketin*, ^{6/8}*her memleketden*

^{5/17}vergi *maddesi* dahi... ^{6/2}*asker maddesi*, ^{6/23}*maddelerinden*, ^{7/1}*tanzîmât-ı askeriyye maddesi*, ^{7/14}*madde-i* ^{7/15}*kerîhesinin*, ^{7/15}*adem-i vuku’u maddesinin*

^{6/22}bu müsâadât-ı *şâhânemize* bilâ-istisnâ mazhar olmak üzere... ^{6/24}*taraf-ı şâhânemizden*, ^{7/17}*işbu irâde-i şâhânemiz*

^{7/7}odasında *cemf’-i ulemâ ve vükelâ* hazır oldukları hâlde *kasem billah* dahi olunarak ^{7/8}*ulemâ ve vükelâ* dahi tahlîf olunacağından...

IV.I.I.I.I.IV. Belirteçle Yapılan Art gönderim

Fermanda bir belirteç (zarf) yardımıyla yapılan art gönderim örnekleri aşağıda verilmiştir.

¹⁹ Tazegül DEMİR, *Peyami Safa’nın “Yalnızız” Adlı Romanının Metindilbilimsel Çözümlemesi*, s. 22, Dan.: Yrd. Doç. Dr. Hülya Aşkın Balcı, Kafkas Üniversitesi SBE, Yeni Türk Dili Bilim Dalı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kars 2006.

^{6/25}dahi ittîfâk-ı ârâ ile karar verilmesi lâzım gelmiş olmağla *Meclis-i Ahkâmü'l-Adliyye* ^{6/26}azası daha lüzûmu mertebe teksîr olunarak ve vükelâ ve ricâl-i Devlet-i Aliyyemiz ^{6/27}dahi ba'zı ta'yîn olunacak eyyâmda *orada* ictimâ' ederek ve cümlesi efkâr...

Asker maddesi dahi *ber-minvâl-i muharrer* mevâdd-ı mühimmeden olarak... (Ferman metninde 5/2'den 6/2' ye kadar olan bölümün tamamı, işaretli kelime grubu için art gönderimi oluşturmaktadır.)

IV.I.I.III.II. Ön gönderim

Metinde herhangi bir kelime türüyle işaret edilen kavram daha sonra açıklanmış bir şekilde karşımıza çıkabilmektedir. Bu türdeki örnekler ön gönderim şeklinde nitelendirilir. Aşağıda Fermanan elde edilen ön gönderimler belirtilmiştir. Ön gönderim yapılan bölümler ise parantez içine alınmıştır.

^{4/15}*bundan böyle*, ^{5/27}*ba'dezîn* (^{5/28}*fi 26 şaban sene 1255 yevm-i Pazar*)

^{5/1}*bazı kavânîn-i cedide...* (^{5/2}*işbu kavânîn-i mukteziyyenin mevâdd-ı esâsiyesi dahi emniyyet-i cân ve mahfûziyyet-i ırz u* ^{5/3}*nâmus u mâl u ta'yîn-i vergi ve asâkir-i mukteziyyenin sûret-i celb ü müddet-i* ^{5/4}*istihdâmı kazıyyelerinden ibâret olup...*)

^{5/2}*işbu kavânîn-i mukteziyyenin mevâdd-ı esâsiyesi dahi emniyyet-i cân ve mahfûziyyet-i ırz u* ^{5/3}*nâmus u mâl u ta'yîn-i vergi ve asâkir-i mukteziyyenin sûret-i celb ve müddet-i* ^{5/4}*istihdâmı kazıyyelerinden ibâret olup şöyle ki ...*(dünyada candan ve ırz u ^{5/5}*nâmûsdan e'azz bir şey olmadığından bir âdem onları tehlikede gördükçe...* ^{6/10}*müddet-i istihdâm zımında dahi bir tarîk-i münâvebe vaz' u tesîs olunması* ^{6/11}*îcâb-ı hâlden-dir.*/Ferman metnindeki 5/5'den 6/11'e kadar olan bölümün tamamı ön gönderimi oluşturmaktadır.)

^{6/3}vatan için asker vermek ahâlînin farîza-i zimmeti ise de *şimdiye kadar* ^{6/4}cârî olduğu vechile... (^{7/23}*fi 26 şaban sene 1255 yevm-i Pazar*)

^{6/13}mevâdd-ı meşrûhadan ibâret olduğundan *fi-mâ-bâ'd* ashâb-ı cünhanın...(^{7/23}*fi 26 şaban sene 1255 yevm-i Pazar*)

^{6/16}ve *hiç kimse* tarafından diğerinin ırz u nâmûsuna ^{6/17}tasallut vuku' bulmamak ve *herkes* emvâl ü emlâkine kemâl-i serbestiyyetle...(^{6/21}*tebaa-i saltanat-ı seniyyemizden olan ehl-i İslâm ve milel-i sâire*)

...harâbiyyet-i mülkün sebab-i a'zamı olan rüşvet madde-i ^{7/15}kerîhesinin *fi-mâ-bâ'd* adem-i vuku'u maddesinin... (^{7/23}*fi 26 şaban sene 1255 yevm-i Pazar*)

IV.I.I.IV. Eksilteli Yapılar

Tümcede bulunması gerekirken yer almayan öğeler eksilteli yapılar başlığı altında ele alınmaktadır. Aşağıda bu doğrultuda Fermanan elde edilmiş bazı örnekler verilmiş, aslında tümcede yer almayan ancak bulunduğu hissedilen ya da bulunması gereken kelime/kelime grubu köşeli parantez içerisinde verilmiştir.

...daima endişe ve ıztırabdan hâli ^{5/13}olmadığı misillü aksi takdîrinde yani [*herkesin*] *emvâl ü emlâkinden emniyyet-i kâmile* ^{5/14}olduğu hâlde...

...kendisinde gün-be-gün devlet ü millet gayreti ve vatan muhabbeti ^{5/16}artıp ona göre [*onun*] *hüsn-i harekete çalışacağı* şüpheden âzâdedir.

...bir iyice ^{5/26}âdem değil ise hemân kendi çıkarına bakıp [*kendisinin*] *cemî-i harekât ü sekenâtu* gadr u ^{5/27}zulmden ibâret olmasıyla...

...kavânîn-i ^{6/1}icabiyye ile tahdîd ve tebyîn olunup ona göre [*vergi-yi münâsibin*] *icrâ olunması* lâzımedendir.

IV.I.I.V. Örgeler ve İzlek

“Bir metnin izleği, kısaca ‘bu metin neden söz ediyor?’ sorusunun yanıtıdır”.²⁰ Osmanlı Devletinin eski refahına kavuşması için iyi idare edilebilmesi üzerine yapılan kanun taslağı Ferman metninin izleğini oluşturmaktadır.

“Her örge bir izleğin alt birimidir. Yani izlek örgelerden oluşur. Öрге ile izlek arasında bir sıralı düzen vardır”.²¹ Fermanın incelenmesi neticesinde örgeler aşağıdaki şekilde belirlenmiştir.

Tüm vatandaşların can, mal ve namus güvenliğinin sağlanması

İltizam usulünün zararı nedeniyle de yaşanan vergi adaletsizliğinin önüne geçilmesi

Askeri harcamaların sınırlandırılması

Askere alım sisteminin düzenlenmesi, askerlik süresinin sınırlandırılması ve dönüşümlü askerlik yapılması

Mahkemelerin şeffaf olması ve yargılama sonuçlanana kadar kimsenin cezalandırılmaması

Herkesin mal ve mülk sahibi olabilmesi ve bu malı dilediği gibi kullanabilmesi

Bu esasların ayrıntılarının Meclis-i Ahkamü'l-Adliyye tarafından belirlenmesi

Askeri düzenlemelerin Bâb-1 Seraskeriyye Dâr-1 Şûrâsında görüşülmesi

Hiçbir şekilde bu kanunların hilafına bir hareketin kabul edilmemesi için Devlet görevlilerinin yemin etmesi ve hilafına hareket edenlerin rütbeye bakılmayarak cezalandırılması

Memurların düzenli maaşa bağlanarak rüşvetin yasaklanması

Bu kanunların tüm yurda ve dost devletlerin de öğrenmesi için sefirlere duyurulması

IV.I.I.VI. Dilbilgisel Eylem Çekimleri

Türkçedeki eylem çekimleri bildirme ve tasarlama kipleri vasıtasıyla iki ayrı şekilde ele alınır. Bildirme kipleri içerisinde zamanlar (Geniş, öğrenilen geçmiş, görülen geçmiş, şimdiki, gelecek zaman) yer alır, tasarlama kipleri içerisinde ise emir, şart, istek ve gereklilik kipleri mevcuttur.

²⁰ Doğan GÜNAY, *Metin Bilgisi*, s. 89, 3. Bsk. İstanbul 2007, Multilingual Yay.

²¹ *age* s. 90

1. Bildirme Kipleri

Fermanda karşımıza sadece iki örnekte öğrenilen geçmiş zaman karşımıza çıkmaktadır. Diğer zaman çekimlerine rastlanmamıştır.

Öğrenilen Geçmiş Zaman

^{4/7}evvelki kuvvet ü ma'mûriyyet bi'l-akis za'f u fakra **mübeddel olmuş** ve...

...kâffe-i memâlik-i mahrûsamız ^{6/24}ahâlisine taraf-ı şâhânemizden **emniyyet-i kâmile verilmiş** ve...

2. Tasarlama Kipleri

Fermanda yedi örnekte emir kipi kullanılmıştır. Diğer tasarlama kipleri mevcut değildir.

Emir Kipi

...herbir kanun karargâr oldukça ilâ mâşâallahu Teâlâ düstûrû'l-amel ^{7/3}tutulmak üzere bâlâsı Hatt-ı Hümâyûnumuz ile tasdîk ve tevşih olunmak için ^{7/4}taraf-ı Hümâyûnumuza **arz olunsun**.

^{7/10}kabâhat-i sâbitelerine göre te'dîbât-ı lâyıklarının hiç rütbeye ve hâtır ^{7/11}u gönüle bakılmıyarak icrâsı zımnında mahsûsan cezâ kanûnnâmesi dahi ^{7/12}**tanzîm etdirilsin**.

^{7/14}şer'an menfûr olup harâbiyyet-i mülkün sebep-i a'zamı olan rüşvet madde-i ^{7/15}kerîhesinin fi-mâ-bâ'd adem-i vuku'u maddesinin dahi bir kanun-ı kavî ile ^{7/16}te'kîdine **bakılsın**.

...işbu irâde-i şâhânemiz Dersââdet ve bi'l-cümle memâlik-i ^{7/18}mahrûsamız ahâlisine ilân ve işâa olunacağı misillü düvel-i mütehâbbe dahi ^{7/19}bu usulün inşâallahu Teâlâ ile'l-ebed bekasına şâhid olmak üzere Dersââdetimizde ^{7/20}mukîm bi'l-cümle süferâyâ dahi resmen **bildirilsin**.

^{7/20} ...Hemân Rabbimiz Teâlâ Hazretleri ^{7/21}cümlemizi **muvaaffak buyursun** ve bu kavânîn-i müessesenin hilâfına hareket edenler ^{7/22}Allahu Teâlâ Hazretlerinin la'netine **mazhar olsunlar** ve ile'l-ebed **felâh bulmasınlar**.

IV.I.I.VII. Zaman İfade Eden Eylemsiler

Türkçede ulaç ve ortaçların zaman ifade edici özellikleri vardır. Bilhassa Türkiye Türkçesindeki bazı zaman ekleri ortaç kökenlidir. Öğrenilen geçmiş zaman, gelecek zaman, geniş zaman gibi. Hatta görülen geçmiş zaman eki de bazı teorilere göre ortaç kökenlidir.²² Tarihî ve çağdaş lehçelerde ulaç ve ortaçların zaman eki olarak kullanıldığı görülmektedir.

²² Türkiye Türkçesindeki -DI/-DU görülen geçmiş zaman ekinin iyelik kökenli şahıs ekleriyle çekime girmesi, kökende, fiilden ad türeten bir ekten geldiği görüşünü benimsetiyor. Ancak, ek, Eski Türkçe dönemine oluşmasını tamamlamış olarak girdiği için yapısı kesin olarak açıklanamıyor. Ekin yapısındaki ayrıntıya inildiğinde, O. Böhtlingk, -dik sıfat-fiil ekinin şahıs ek-

1. Zaman İfadesi Taşıyan Ortaçlar (Sıfat-filler)

Türkçede asıl olarak zaman ifadesi taşıyan eylemsiler ortaçlardır. Aşağıda Fermandan bu doğrultuda seçilmiş örnekler verilmektedir:

Geçmiş zaman ifadesi taşıyan ortaçlar

...saltanat-ı ^{4/4}seniyyemizin kuvvet ü miknet ve bi'l-cümle tebaasının refâh u ma'muriyyeti rütbe-i gayete ^{4/5}**vâsıl olmuş** iken...

kavânîn-i ^{4/8}şer'iyye tahtında idâre olunmayan memâlikin pâyidâr olamayacağı **vâzihâtdan bulunmuş** ^{4/9}olup...

ve halkın kabiliyyet ^{4/12}ve isti'dâtlarına nazaran esbâb-ı lâzimesine **teşebbüs olunduğu** hâlde beş on sene...

^{5/8}**muzır olageldiği müsellemler olduğu** misillü bi'l-akis cân u nâmûsundan **emin** ^{5/9}**olduğu** halde dahi sıdk u istikâmetden ayrılmayacağı...

eğerçi mukaddemlerde varidât **zann** ^{5/21}**olunmuş olan** yedd-i vâhid beliiyesinden lehü'l-hamd memâlik-i mahrusâmız ahâlisi...

^{5/11}ve emniyyet-i mal kaziiyesinin fıkhdânı hâlinde ise herkes ne devlet ve ne milletine ^{5/12}ısınamayıp ve ne i'mar-ı mülke bakamayıp daima endişe ve ıztırabdan **hâli** ^{5/13}**olmadığı** misillü aksi takdîrinde yani emvâl ü emlâkinden **emniyyet-i kâmile** ^{5/14}**olduğu** hâlde dahi...

^{5/22}...âlât-ı tahribiyyeden olup hiçbir vakitte ^{5/23}semere-i nâfiâsı **görülemeyen** iltizâmât usûl-i muzırrası...

^{6/3}...eğerçi muhafaza-i ^{6/3}vatan için asker vermek ahâlinin farîza-i zimmeti ise de şimdiye kadar ^{6/4}**cârî olduğu** vechile bir memleketin aded-i nüfûs-i mevcûdesine bakılmayarak...

^{6/5}kiminden rütbe-i tahammülünden ziyâde ve kiminden noksan asker istenilmek hem nizâmsızlığı ^{6/6}ve hem zirâat u ticâret mevâdd-ı nâfi' asının ihlâlini **mûceb olduğu** misillü...

^{6/24}...ve diğer husûslara ^{6/25}dahi ittifâk-ı ârâ ile karar verilmesi **lâzım gelmiş** olmağla Meclis-i Ahkâmü'l-Adliyye ^{6/26}azası daha lüzûmu mertebe teksîr olunarak...

^{7/7}...Hırka-i Şerîfe ^{7/7}odasında cemî'-i ulemâ ve vükelâ **hazır oldukları** hâlde kasem billah dahi olunarak ^{7/8}ulemâ ve vükelâ dahi tahlîf olunacağından...

Gelecek zaman ifadesi taşıyan ortaçlar

...beş on sene ^{4/13}zarfında bi-tevfikihi Teâlâ suver-i matlûbe **hâsıl olacağı** zâhir olmağla...

...muhafaza-i cân u ^{5/7}nâmûsu için elbette bazı sûretlere **teşebbüs edeceği** ve...

leriyle kaynaşmasından oluştuğunu, J. Deny -dUk sıfat-filinden geldiğini, W. Bang ve A. Von Gabain, fiilden ad türeten bir -ot ekinden çıktığını ilri sürmüşlerdir. T. Banguoğlu ise - DI/-DU'yu eski bir -it sıfat-fil ekine bağlama yanlısıdır. (Aktaran: Zeynep Korkmaz, **Türkiye Türkçesi Grameri-Şekil Bilgisi**-, s. 584, Ankara 2003, TDK Yay.)

bî'l-akis cân u nâmûsundan emin ^{5/9}olduğu halde dahi *sıdk u istikâmetden ayrılmaya-
cağı* ve işi ve gücü ^{5/10}hemân devlet ve milletine hüsn-i hidmetten *ibâret olacağı* dahi bedîhî
ve zâhirdir.

...kendisinde gün-be-gün devlet ü millet gayreti ve vatan muhabbeti ^{5/16}artıp ona göre
hüsn-i harekete çalışacağı şüpheden âzâdedir.

halbuki kavânîn-i ^{4/8}şer'iyye tahtında idâre olunmayan memâlikin *pâyidâr olamayaca-
ğı* vâzihâtdan bulunmuş ^{4/9}olup...

^{6/9}...her memleketden lüzûmu takdirinde *taleb olunacak* ^{6/9}neferât-ı askeriyye için
ba'zı usûl-i hasene ve dört ve yâhûd beş sene ^{6/10}müddet-i istihdâm zımında dahi bir tarîk-i
münâvebe vaz' u tesîs olunması ^{6/11}icâb-ı hâldendir.

^{6/26}...ve vükelâ ve ricâl-i Devlet-i Aliyyemiz ^{6/27}dahi ba'zı *ta'yîn olunacak* eyyâmda
orada ictimâ' ederek ve cümlesi efkâr ^{6/28}u mütalââtını hiç çekinmeyip serbestce söyleye-
rek...

^{7/4}...ve işbu kavânîn-i şer'iyye mücerred dîn ü devlet ve ^{7/5}mülk ü milleti ihyâ için
vaz' olunacak olduğundan cânib-i Hümâyûnumuzdan ^{7/6}hilâfına hareket *vuku' bulmayacağı-
na* ahd ü misâk olunup...

Şimdiki zaman ifadesi taşıyan ortaçlar

^{6/21}...ve *tebaa-i saltanat-ı seniyyemizden olan* ehl-i İslâm ve milel-i sâire ^{6/22}bu
müsâadât-ı şâhânemize bilâ-istisnâ mazhar olmak üzere...

...ve cümle me'mûrînin el-hâletü hazihi mikdâr-ı vâfi maaşları ^{7/13}olarak şâyed henüz
olmayanları var ise onlar dahi tanzîm olunacağından...

...ve bu kavânîn-i müessesenin hilâfına *hareket edenler* ^{7/22}Allahu Teâlâ Hazretlerinin
la'netine mazhar olsunlar...

Geniş zaman ifadesi taşıyan ortaçlar

...ve halbuki kavânîn-i ^{4/8}şer'iyye tahtında *idâre olunmayan* memâlikin pâyidâr ola-
mayacağı vâzihâtdan bulunmuş ^{4/9}olup...

^{7/14}şer'an menfûr olup harâbiyyet-i mülkün sebep-i a'zamı *olan* rüşvet madde-i
^{7/15}kerîhesinin fi-mâ-bâ'd adem-i vuku'u maddesinin dahi...

2. Zaman İfadesi Taşıyan Ulaçlar (Zarf-filler)

Çağdaş Türkiye Türkçesinde kullanılmamakla birlikte tarihî lehçelerde –p ulacı geç-
miş zaman eki olarak kullanılmıştır ve çağdaş lehçelerde de bu kullanım mevcuttur. Yani –p
ulacının geçmiş zaman anlamı taşıdığı açıktır. Öte yandan diğer zaman bildiren ulaçların da
ortaçlardan türemiş şekiller olduğu görülmektedir. Bunların dışında kalan diğer ulaçların ise
metindeki yerine göre taşıdığı zaman ifadesi değişmektedir. Bizim burada ele aldığımız ör-
nekler bu doğrultuda kesinlik kazanmış olan, kaynaklarda görevi açıkça belirlenmiş olan
ulaçlardır. Fermana zaman ifadesi taşıyan ulaçlar aşağıda gösterilmiştir:

Geçmiş zaman ifadesi taşıyan ulaçlar

^{4/3}ahkâm-ı celîle-i Kur'âniyye ve kavânîn-i şer'iyyeye kemâliyle **ri'âyet olunduğundan...**

asâkir-i mukteziyyenin sûret-i celb ü müddet-i ^{5/4}istihdâmı kaziiyelerinden **ibâret olup** şöyle ki dünyada candan ve ırz u ^{5/5}nâmûsdan e'azz bir şey **olmadığından** bir âdem onları tehlikede **gördükçe...**

^{5/11}ve emniyyet-i mal kaziiyesinin fikdânı hâlinde ise herkes ne devlet ve ne millette ^{5/12}**ısınamayıp** ve ne i'mar-ı mülke **bakamayıp** daima endişe ve ıztırabdan hâli ^{5/13}olamadığı...

^{5/14}... ve tevsî-i dâire-i taayyüşüyle ^{5/15}**uğraşıp** ve kendisinde gün-be-gün devlet ü millet gayreti ve vatan muhabbeti ^{5/16}**artıp** ona göre hüsn-i harekete çalışacağı...

^{5/19}...ve akçe dahi tebaanın vergisiyle hâsil olacağına binâen bunun ^{5/20}dahi bir hüsn-i sûretine bakılmak **ehemm olup** eğerçi...

^{5/22}bundan evvelce kurtulmuş ise de **âlât-ı tahribiyyeden olup** hiçbir vakitte ^{5/23}semere-i nâfiâsı görülemeyen iltizâmât usûl-i muzırrası...

^{5/26}âdem değil ise hemân **kendi çıkarına bakıp** cemî-i harekât ü sekenâtı gadr u ^{5/27}zulmden ibâret olmasıyla...

^{5/29}ve Devlet-i Aliyyemizin berren ve bahren masârif-i askeriyye ve sâiresi dahi kavânîn-i ^{6/1}icabiyye ile **tahdîd ve tebyîn olunup** ona göre icrâ olunması lâzimedendir.

^{6/11}...Velhâsıl bu kavânîn-i nizâmîyye hâsil olmadıkça tahsîl-i kuvvet ^{6/12}ü ma'mûriyyet ve âsâyiş ü istirahat **mümkün olmayıp** cümlesinin esâsı dahi ^{6/13}mevâdd-ı meşrûhadan **ibâret olduğundan...**

...ve cümlesi efkâr ^{6/28}ü mütalââtını hiç **çekinmeyip** serbestce söyleyerek işbu emniyyet-i cân u mal ^{6/29}ve ta'yîn-i vergi husûslarına dâir kavânîn-i mukteziyye bir taraftan **kararlaştırılıp** ^{7/1}ve tanzîmât-ı askeriyye maddesi dahi Bâb-ı Seraskerî Dâr-ı Şûrâsı'nda ^{7/2}**söyleşilip** herbir kânûn **karargîr oldukça...**

^{7/4}...ve işbu kavânîn-i şer'iyye mücerred dîn ü devlet ve ^{7/5}mülk ü milleti ihyâ için **vaz' olunacak olduğundan** cânib-i Hümâyûnumuzdan ^{7/6}hilâfına hareket vuku' bulmayacağına ahd ü misâk olunup...

^{7/13}...şâyed henüz olmayanları var ise onlar dahi tanzîm olunacağından ^{7/14}şer'an **menfûr olup** harâbiyyet-i mülkün sebep-i a'zamı olan rüşvet madde-i ^{7/15}kerîhesinin fi-mâbâ'd adem-i vuku'u maddesinin dahi...

Gelecek zaman ifadesi taşıyan ulaçlar

^{6/18}...ve faraza birinin töhmet ve ^{6/19}kabahati vukû'unda onun vereseşi ol töhmet ü kabahatden **berîü'z-zimme** ^{6/20}**olacaklarından** onun malı müsâdere ile vereseşi hukuk-ı irsiyyelerinden mahrum ^{6/21}kılınmamak

^{7/7}...Hırka-i Şerîfe ^{7/7}odasında cemî'-i ulemâ ve vükelâ hazır oldukları hâlde kâsem bilâh dahi olunarak ^{7/8}ulemâ ve vükelâ dahi **tahlîf olunacağından...**

^{7/12}...ve cümle me'mûrînin el-hâletü hazîhi mikdâr-ı vâfi maaşları ^{7/13}olarak şâyed henüz olmayanları var ise onlar dahi **tanzîm olunacağından...**

^{7/16} ...ve keyfiyyât-ı meşrûha usûl-i atıkayı bütün bütün **tagyir**^{7/17} **ve tecdîd demek olacağından...**

IV.I.I.VIII. Zaman İfade Eden Belirteçler

Fermandan zaman ifade eden belirteçler kapsamında on dört örnek tespit edilmiştir.

^{4/2}Cümleye ma'lûm olduğu üzere **Devlet-i Aliyyemizin bidâyet-i zuhûrundan beri...**kavânîn-i ^{4/8}şer'iyye tahtında idâre olunmayan memâlikin pâyidâr olamayacağı vâzihâtdan bulunmuş ^{4/9}olup cülûs-ı hümâyûnumuz **rûz-ı firûzundan beri...**

^{4/5}vâsıl olmuş iken **yüz elli sene** vardır ki gavâil-i müteâkibe ve esbâb-ı mütenevviaya ^{4/6}mebnî...

...esbâb-ı lâzimesine teşebbüs olunduğu hâlde **beş on sene** ^{4/13}**zarfında** bi-tevfikihi taâlâ suver-i matlûbe hâsıl olacağı...

eğerçi **mukaddemlerde** varidât zann ^{5/21}olunmuş olan yedd-i vâhid beliyyesinden lehü'l-hamd memâlik-i mahrusâmız ahâlisi ^{5/22}bundan **evvelce** kurtulmuş ise de âlât-ı tahribiyeden olup **hiçbir vakitte** ^{5/23}semere-i nâfiâsı görülemeyen iltizâmât usûl-i muzırrası...

^{6/2} ...eğerçi muhafaza-i ^{6/3}vatan için asker vermek ahâlînin farîza-i zimmeti ise de **şimdiye kadar** ^{6/4}cârî olduğu vechile bir memleketin aded-i nüfûs-i mevcûdesine bakılmayarak...

^{6/8} ...her memleketden lüzûmu takdirinde taleb olunacak ^{6/9}neferât-ı askeriyye için ba'zı usûl-i hasene ve **dört ve yâhûd beş sene** ^{6/10}müddet-i istihdâm zımında...

^{7/14}...harâbiyyet-i mülkün sebep-i a'zamı olan rüşvet madde-i ^{7/15}kerîhesinin **fi-mâ-bâ'd** adem-i vuku'u maddesinin dahi bir kanun-ı kavî ile ^{7/16}te'kîdine bakılsın.

^{7/19}bu usulün inşâallahu Teâlâ **ile'l-ebed** bekasına şâhid olmak üzere Dersaâdetimizde ^{7/20}mukîm bi'l-cümle süferâyâ dahi resmen bildirilsin.

^{7/21} ...bu kavânîn-i müessesenin hilâfına hareket edenler ^{7/22}Allahu Teâlâ Hazretlerinin la'netine mazhar olsunlar ve **ile'l-ebed** felâh bulmasınlar.

IV.I.I.IX. Ad Eylem Çekimleri

Ad eylem çekiminde, geniş zamanın üçüncü şahıs çekimlerinde Eski Türkçe döneminden sonra Orta Türkçe döneminde i- (er->ir->i-) ek fiili yerine dur- (turur>durur) fiili kullanılmıştır. Fiil zamanla ekleşmiş -dır/-dir, -dur/-dür şekilleri ortaya çıkmıştır. Bugün geniş zaman ifade eden ad eylemlerin üçüncü şahıslarında -dır/-dir, -dur/-dür kullanılmaktadır. Fermandan bu doğrultuda beş örnek tespit edilmiştir.

...ve bi'l-cümle tebaasının refâh u ma'muriyyeti rütbe-i gayete ^{4/5}vâsıl olmuş iken yüz elli sene **vardır** ki gavâil-i müteâkibe ve esbâb-ı mütenevviaya...

^{5/10}hemân devlet ve milletine hüsn-i hidmetten ibâret olacağı dahi **bedîhî ve zâhirdir...**

^{5/16}...ona göre hüsn-i harekete çalışacağı **şüpheden âzâdedir...**

...kavânîn-i ^{6/1}icabiyye ile tahdîd ve tebyîn olunup ona göre icrâ olunması **lâzimedendir.**

^{6/10}müddet-i istihdâm zımında dahi bir tarîk-i münâvebe vaz' u tesîs olunması
^{6/11}*îcâb-ı hâldendir.*

IV.I.I.X. Tümceler Arası Bağını Öğeleri

Tümceler arası bağını öğeleri başlığı altında dilbilgisinde bağlaç olarak tanımladığımız yapıların, iki ayrı cümleyi ya da yan cümleleri birbirine bağlayan şekilleri ele alınmaktadır. Osmanlı Türkçesinin yapısı gereği bağlaçlar dolayısıyla da tümceler arası bağını öğeleri çok fazla oranda kullanılmıştır.

Osmanlı Türkçesinde cümlelerin çok uzun olduğunu ve bir çok yan cümleden oluştuğunu söyleyebiliriz. Bu cümlelerde anlamın zorlaşması hatta bazen anlamın kaybolması sık karşılaşılan bir durumdur.²³

Klâsik nesir dilinde, genellikle uzun cümlelerde, anlatılmak istenen konu parçalar hâlinde yan cümleler ile ifade edilip verilen hükmün tamamlayıcı unsuru olarak ağırlık sondaki fiile yüklenirdi. Bunda, birbiriyle ilgili ifadelerin bağımsız basit cümlelerle ifade edilip anlatımda bir zaaf doğurmaktan kaçınılmasının rolü vardır. Aynı öznenin yaptığı işi veya onunla ilgili herhangi bir düşüncenin, birbirinden ayrılmış cümlelerle anlatılmasıyla, hem anlamda bir zaaf ortaya çıkar; hem de her cümlede öznenin tekrar edilmesi, anlatımda tekrara fazla düşme yoluyla yapılan bir hataya yol açar. Bu yüzden klâsik nâsirler, öznesi aynı olan cümleleri, sıralı cümle şeklinde kurup anlamı, sondaki fiile tamamlama yolunu tercih etmişlerdir.²⁴

Mehmet Said Paşa Gazeteci Lisânı adlı eserinde resmî üsupta yardımcı fiillerin almış olduğu eylemsilerin bağını öğesi olarak görev yaptığını, eylemlerin özellikle edilgen çatıda çekimlendiğini belirtmektedir.²⁵ Dolayısıyla incelediğimiz metinde çok miktarda bağını öğesinin bulunması şartıdır.

Fermanda yargının sondaki fiile bağlanması hususunda bazı sorunlar görülmüştür. Ayrıca fermanda ad eylemlerin de incelendiklerinde bir tür yan cümle meydana getirdiği görülmektedir. Aşağıda Fermandan alınmış bölümdeki işaretlenmiş eylemsilerin sondaki yargıya bağlanmadığı açıkça görülmekte, bir anlatım bozukluğu bariz bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle herbiri ayrı bir tümce olarak değerlendirilmiş, kullanılmış bağlaçlar da tümceler arası bağını öğesi olarak belirlenmiştir.

^{6/15}*hükm olunmadıkça hiç kimse hakkında hafî ve celî i'dâm ü tesmîm muâmelesi*
^{6/16}*icrâsı câiz olmamak ve hiç kimse tarafından diğerinin ırz u nâmûsuna* ^{6/17}*tasallut vuku'*
bulmamak ve herkes emvâl ü emlâkine kemâl-i serbestiyetle mâlik ^{6/18}*ü mutasarrıf olarak*
ona bir taraftan müdahale olunmamak ve faraza birinin töhmet ve ^{6/19}*kabahati vukû'unda*
onun vereseşi ol töhmet ü kabahatden beriü'z-zimme ^{6/20}*olacaklarından onun malı müsâdere*

²³ İsmail ÜNVER, **Osmanlı Türkçesi**, s. 435, Osmanlı 9, Kültür ve Sanat, Ankara 1999, Yeni Türkiye Yay.

²⁴ Namık AÇIKGÖZ, **Nesir, Orta Klasik Dönem (1600-1700)**, s. 431, Türk Dünyası Ortak Edebiyatı, Türk Dünyası Edebiyat Tarihi, C. 5, s. 415-442, Ankara 2004, AKM Yay.

²⁵ Ersin ÖZARSLAN, **Mehmed Said Paşa, Gazeteci Lisânı**, s. 97, 101, 102, Ankara 2008, Gazi Ün., İletişim Fak. Yay.

ile vereseşi hukuk-ı irsiyyelerinden mahrum ^{6/21}kılınmamak **ve** tebaa-i saltanat-ı seniyyemizden olan ehl-i İslâm ve milel-i sâire ^{6/22}bu müsâadât-ı şâhânemize bilâ-istisnâ mazhar olmak üzere can u ırz ^{6/23}ve nâmûs u mal maddelerinden hükm-i şer'î iktizasınca kâffe-i memâlik-i mahrûsamız ^{6/24}ahâlîsine taraf-ı şâhânemizden emniyyet-i kâmile verilmiştir...

Osmanlı Türkçesinde yargının bir türlü tamamlanmayıp, eylemsiler ve ardı sıra getirilen bağıntı öğeleri ile bitmek bilmeyen bir cümlelerin meydana getirilişi söz konusudur. Bu durum resmî üslupta da fazlasıyla belirgindir. Dolayısıyla bağıntı öğesinin çokluğu kaçınılmaz bir durumdur. Fermandaki diğer tümceler arası bağıntı öğeleri de aşağıda gösterilmektedir.

^{4/5}...yüz elli sene vardır **ki** gavâil-i müteâkibe ve esbâb-ı mütenevviaya ^{4/6}mebnî...^{4/7}evvelki kuvvet ü ma'mûriyyet bi'l-akis za'f u fakra mübeddel olmuş **ve** halbuki kavânin-i ^{4/8}şer'iyye tahtında idâre olunmayan memâlikin pâyidâr olamayacağı vâzihâtdan bulunmuş ^{4/9}olup...asâkir-i mukteziyenin sûret-i celb ü müddet-i ^{5/4}istihdâmı kaziyyelerinden ibâret olup **şöyle ki** dünyada candan ve ırz u ^{5/5}nâmûsdan e'azz bir şey olmadığından...muhafaza-i cân u ^{5/7}nâmûsu için elbette bazı sûretlere teşebbüs edeceği **ve** bu dahi devlet ü memlekete ^{5/8}muzır olageldiği müsellemler olduğu misillü **bi'l-akis** cân u nâmûsundan emin ^{5/9}olduğu halde dahi sıdk u istikâmetden ayrılmayacağı **ve**...bedîhî ve zâhirdir ^{5/11}**ve** emniyyet-i mal kaziyyesinin fıkhdânı hâlinde ise herkes ne devlet **ve ne** milletine ^{5/12}ısınamayıp **ve ne** i'mar-ı mülke bakamayıp daima endişe ve ıztırabdan hâli ^{5/13}olmadığı misillü **aksi takdîrinde** yani emvâl ü emlakından emniyyet-i kâmile ^{5/14}olduğu hâlde dahi hemân kendi işi ile ve tevsî-i dâire-i taayyüşüyle ^{5/15}uğraşıp **ve**...^{5/16}artıp ona göre hüsn-i harekete çalışacağı şüpheden âzâdedir **ve** ta'yin-i ^{5/17}vergi maddesi dahi...bu ise akçe ile idare ^{5/19}olunacağına **ve** akçe dahi tebaanın vergisiyle hâsıl olacağına...^{5/20}dahi bir hüsn-i sûretine bakılmak ehemmiyetli olup **eğerçi** mukaddemlerde...^{5/22}bundan evvelce kurtulmuş ise **de**...cemî-i harekât ü sekenâtı gadr u ^{5/27}zulmden ibâret olmasıyla **ba'dezîn** ahâlî-i memâlikden...^{5/28}göre bir vergi-yi münasib tayin olunarak kimseden ziyâde şey alınamaması ^{5/29}**ve** asker maddesi dahi ber-minvâl-i muharrer mevâdd-ı mühimmeden olarak **eğerçi** muhafaza-i ^{6/3}vatan için asker vermek ahâlînin farîza-i zimmeti ise **de** şimdiye kadar ^{6/4}cârî olduğu vechile bir memleketin aded-i nüfûs-i mevcûdesine bakılmayarak ...bir tarîk-i münâvebe vaz' u tesîs olunması ^{6/11}icâb-ı hâldendir. **Velhâsıl** bu kavânin-i nizâmiyye hâsıl olmadıkça...^{6/13}mevâdd-ı meşrûhadan ibâret olduğundan **fi-mâ-ba'd** ashâb-ı cünhanın ^{6/14}da'vâları...^{6/15}hükm olunmadıkça...^{6/24}ahâlîsine taraf-ı şâhânemizden emniyyet-i kâmile verilmiş **ve** diğer husûslara ^{6/25}dahi ittifâk-ı ârâ ile karar verilmesi lâzım gelmiş olmağla Meclis-i Ahkâmü'l-Adliyye ^{6/26}azası daha lüzûmu mertebe teksîr olunarak **ve** vükelâ ve ricâl-i Devlet-i Aliyyemiz ^{6/27}dahi ba'zı ta'yîn olunacak eyyâmda orada ictimâ' ederek **ve** cümlesi... ^{6/29}ve ta'yîn-i vergi husûslarına dâir kavânin-i mukteziyye bir taraftan kararlaştırılıp ^{7/1}**ve** tanzîmât-ı askeriyye maddesi dahi Bâb-ı Seraskerî Dâr-ı Şûrâsı'nda ^{7/2}söyleşilip...^{7/4}taraf-ı Hümâyûnumuza arz olunsun **ve**...^{7/11}gönüle bakılmayarak icrâsı zım-nında mahsûsan cezâ kanûnnâmesi dahi ^{7/12}tanzîm etdirilsin **ve** cümle me'mûrînin el-hâletü hazîhi mikdâr-ı vâfi maaşları ^{7/13}olarak **şâyed** henüz olmayanları var ise onlar dahi tanzîm

olunacağından...Rabbimiz Teâlâ Hazretleri ^{7/21}cümlemizi muvaffak buyursun **ve**...^{7/22}Allahu Teâlâ Hazretlerinin la'netine mazhar olsunlar **ve** ile'l-ebed felâh bulmasınlar.

V. SONUÇ

Fermanda zaman ifadesi taşıyan ortaçlar otuz bir, ulaçlar ise yirmi dört adet tespit edilmiştir. Ad-eylem çekimi (isim cümlesi), beş adet, emir ve öğrenilen geçmiş zaman çekimi (fiil cümlesi) ise dokuz adet tespit edilmiştir. Emir çekimi metinde, metnin bir Ferman olması durumuyla uygun bir şekilde, yedi kez yer almıştır. Basit zamanların metinde kendine yer bulamadığı açıktır. Öte yandan tespit edilmiş elli beş eylemsi ve otuz iki bağıntı ögesi cümlelerin ne kadar uzun olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Metne dışardan bakıldığında karşımıza yargının tamamlandığı, tümce diyebileceğimiz on dört yapı ortaya çıkmaktadır. Oluşturucu ögenin kavânîn (kanunlar) oluşu da metnin zaten bir kanun metni olmasıyla uyumludur. Çok miktarda göndergenin yinelenmesiyle yapılan art gönderim örneğinin yer alışı sözcük hazinesinin zenginliğiyle bağlantılıdır. Aynı anlama gelen pek çok kelime bir arada kullanılmıştır.

Metnin dili döneminin aynı türdeki diğer metinlerine göre oldukça sadedir. Burada Fermanın halk tarafından iyi anlaşılmasının arzu edildiği çıkarılmaktadır. Resmî üslupta cümlelerin özellikle uzun tutulduğu görülmektedir. Bugünkü hukuk dilinde de bu yaklaşım mevcuttur. Metinde art gönderim ve ön gönderimlerle anlatım zenginleştirilmiş, cümlelerin bir türlü tamamlanmaması nedeniyle ağırlaşan üsluba eylemsilerle hareketlilik kazandırılmıştır.

Osmanlı Türkçesine ait bir metin üzerinde bu türde çalışmaların yokluğu bizi özellikle bu alanda çalışmaya yönlendirmiştir. Uzun cümleler ve ağır üslup işimizi epeyce zorlaştırmıştır. Ancak Türkçenin gerek tarihî gerekse çağdaş lehçeleri için bu tarzdaki çalışmaların yoğunlaşması gerektiğine inanıyoruz.

EK 1.: Tanzimat Fermanı

^{4/1}(Gülhane'de kıraat olunan Hatt-ı Hümayûn suretidir)²⁶

^{4/2}Cümleye ma'lûm olduğu üzere Devlet-i Aliyyemizin bidâyet-i zuhûrundan beri ^{4/3}ahkâm-ı celîle-i Kur'âniyye ve kavânîn-i şer'iyeye kemâliyle ri'âyet olunduğundan saltanat-ı ^{4/4}seniyyemizin kuvvet ü miknet ve bi'l-cümle tebaasının refâh u ma'muriyyeti rütbe-i gayete ^{4/5}vâsıl olmuş iken yüz elli sene vardır ki gavâil-i müteâkibe ve esbâb-ı mütenevviaya ^{4/6}mebnî ne şer'-i şerîfe ve ne kavânîn-i münîfeye inkıyâd ve imtisâl olunmamak hasebiyle ^{4/7}evvelki kuvvet ü ma'muriyyet bi'l-akis za'f u fakra mübeddel olmuş ve halbuki kavânîn-i ^{4/8}şer'iyeye tahtında idâre olunmayan memâlikin pâyidâr olamayacağı vâzihâtdan bulunmuş ^{4/9}olup cülûs-ı hümayûnumuz rûz-ı firûzundan beri efkâr-ı hayriyyet-âsâr-ı mülûkânemiz dahi ^{4/10}mücerred i'mâr-ı memâlik ve inhâ ve terfih-i ahâli ve fukarâ kazıyye-i nâfiasına münhasır ve memâlik-i ^{4/11}Devlet-i Aliyyemizin mevki-i coğrafisine ve arâzi-i münbitesine ve halkın kabiliyyet ^{4/12}ve isti'dâtlarına nazaran esbâb-ı lâzimesine teşebbüs olduğu hâlde

²⁶ **Düstûr 1. Tertip**, 1. Cilt, Matbaa-i Amire, sene 1289.

beş on sene ^{4/13}zarfında bi-tevfikihi Teâlâ suver-i matlûbe hâsıl olacağı zâhir olmağla ‘avn u inâyet-i ^{4/14}hazret-i Bârî’ye i’timâd ve imdâd-ı rûhaniyyet-i Cenâb-ı Peygamberî’ye tevessül ve istinâd ^{4/15}birle bundan böyle Devlet-i Aliyye ve memâlik-i mahrûsamızın hüsn-i idâresi zımnında ^{5/1}bazı kavânîn-i cedîde vaz’ u tesisi lâzım ve mühim görünerek ^{5/2}işbu kavânîn-i mukteziyyenin mevâdd-ı esâsiyesi dahi emniyyet-i cân ve mahfûziyyet-i ırz u ^{5/3}nâmus u mâl ve ta’yîn-i vergi ve asâkir-i mukteziyyenin sûret-i celb ü müddet-i ^{5/4}istihdâmı kazıyyelerinden ibâret olup şöyle ki dünyada candan ve ırz u ^{5/5}nâmûsdan e’azz bir şey olmadığından bir âdem onları tehlikede gördükçe ^{5/6}hilkat-i zâtiyye ve cibilliyet-i fitriyyesinde hıyânete meyl olmasa bile muhafaza-i cân u ^{5/7}nâmûsu için elbette bazı sûretlere teşebbüs edeceği ve bu dahi devlet ü memlekete ^{5/8}muzır olageldiği müsellemler olduğu misillü bi’l-akis cân u nâmûsundan emin ^{5/9}olduğu halde dahi sıdk u istikâmetden ayrılmayacağı ve işi ve gücü ^{5/10}hemân devlet ve milletine hüsn-i hidmetten ibâret olacağı dahi bedîhî ve zâhirdir ^{5/11}ve emniyyet-i mal kazıyyesinin fıkdanı hâlinde ise herkes ne devlet ve ne milletine ^{5/12}ısınamayıp ve ne i’mar-ı mülke bakamayıp daima endişe ve ıztırabdan hâli ^{5/13}olmadığı misillü aksi takdîrde yani emvâl ü emlâkından emniyyet-i kâmile ^{5/14}olduğu hâlde dahi hemân kendi işi ile ve tevsî-i dâire-i taayyüşüyle ^{5/15}uğraşıp ve kendisinde gün-be-gün devlet ü millet gayreti ve vatan muhabbeti ^{5/16}artıp ona göre hüsn-i harekete çalışacağı şüpheden âzâdedir ve ta’yîn-i ^{5/17}vergi maddesi dahi çünkü bir devlet muhafaza-i memâlik için elbette asker ^{5/18}leşkere ve sâir masârif-i mukteziyyeye muhtâc olarak bu ise akçe ile idare ^{5/19}olunacağına ve akçe dahi tebaanın vergisiyle hâsıl olacağına binâen bunun ^{5/20}dahi bir hüsn-i sûretine bakılmak ehemmiyetli olup eğerçi mukaddemlerde varidât zann ^{5/21}olunmuş olan yedd-i vâhid belıyyesinden lehü’l-hamd memâlik-i mahrusâmız ahâlisi ^{5/22}bundan evvelce kurtulmuş ise de âlât-ı tahribiyyeden olup hiçbir vakitte ^{5/23}semere-i nâfiâsı görülemeyen iltizâmât usûl-i muzırrası el-yevm cârî olarak ^{5/24}bu ise bir memleketin mesâlih-i siyâsiyye ve umûr-ı mâliyyesini bir âdemin yedd-i ihtiyârına ^{5/25}ve belki pençe-i cebr ü kahrına teslim demek olarak ol dahi eğer zaten bir iyice ^{5/26}âdem değil ise hemân kendi çıkarına bakıp cemî-i harekât ü sekenâtı gadr u ^{5/27}zulmden ibâret olmasıyla ba’dezân ahâli-i memâlikden her ferdin emlâk u kudretine ^{5/28}göre bir vergi-yi münasib tayin olunarak kimseden ziyade şey alınmaması ^{5/29}ve Devlet-i Aliyyemizin berren ve bahren masârif-i askeriyye ve sâiresi dahi kavânîn-i ^{6/1}icabiyye ile tahdîd ve tebyîn olunup ona göre icrâ olunması lâzımedendir ^{6/2}ve asker maddesi dahi ber-minvâl-i muharrer mevâdd-ı mühimmeden olarak eğerçi muhafaza-i ^{6/3}vatan için asker vermek ahâlînin farîza-i zimmeti ise de şimdiye kadar ^{6/4}cârî olduğu vechile bir memleketin aded-i nüfûs-i mevcûdesine bakılmayarak ^{6/5}kiminden rütbe-i tahammülünden ziyâde ve kiminden noksan asker istenilmek hem nizâmsızlığı ^{6/6}ve hem zirâat u ticâret mevâdd-ı nâfi’asının ihlâlini müceb olduğu misillü ^{6/7}askerliğe gelenlerin ilânihâyetü’l-ömr istihdâmları dahi fütûru ve kat-ı ^{6/8}tenâsülü müstelzim olmakda olmasıyla her memleketden lüzûmu takdirinde talep olunacak ^{6/9}neferât-ı askeriyye için ba’zı usûl-i hasene ve dört ve yâhûd beş sene ^{6/10}müddet-i istihdâm zımnında dahi bir tarîk-i münâvebe vaz’ u tesîs olunması ^{6/11}icâb-ı hâldendir velhâsıl bu kavânîn-i nizâmiyye hâsıl olmadıkça tahsîl-i kuvvet ^{6/12}ü ma’ûriyyet ve âsâyış ü istirâhat mümkün olmayıp cümlesinin esâsı dahi ^{6/13}mevâdd-ı meşrûhadan ibâret olduğundan fi-mâ-ba’d ashâb-ı cünhanın ^{6/14}da’vâları kavânîn-i şer’iyye iktizâsınca alenen ber-vech-i tedkik görülüp ^{6/15}hükm olunmadıkça hiç kimse hakkında hafî ve celî i’dâm ü tesmîm muâmelesi ^{6/16}icrâsı câiz olmamak ve hiç kimse

tarafından diğerinin ırz u nâmûsuna ^{6/17}tasallut vuku' bulmamak ve herkes emvâl ü emlâki-ne kemâl-i serbestiyyetle mâlik ^{6/18}ü mutasarrıf olarak ona bir taraftan müdahale olunmak ve faraza birinin töhmet ve ^{6/19}kabahati vukû'unda onun vereseşi ol töhmet ü kabahatden beriü'z-zimme ^{6/20}olacaklarından onun malı müsâdere ile vereseşi hukuk-ı irsiyyelerinden mahrum ^{6/21}kılınmamak ve tebaa-i saltanat-ı seniyyemizden olan ehl-i İslâm ve milel-i sâire ^{6/22}bu müsâadât-ı şâhânemize bilâ-istisnâ mazhar olmak üzere can u ırz ^{6/23}ve nâmûs u mal maddelerinden hük-m-i şer'î iktizasınca kâffe-i memâlik-i mahrûsamız ^{6/24}ahâlîsine taraf-ı şâhânemizden emniyyet-i kâmile verilmiş ve diğer husûslara ^{6/25}dahi ittifâk-ı ârâ ile karar verilmesi lâzım gelmiş olmağla Meclis-i Ahkâmü'l-Adliyye ^{6/26}azası daha lüzûmu mertebe teksîr olunarak ve vükelâ ve ricâl-i Devlet-i Aliyyemiz ^{6/27}dahi ba'zı ta'yîn olunacak eyyâmda orada ictimâ' ederek ve cümlesi efkâr ^{6/28}u mütalaâtını hiç çekinmeyip serbestce söyleyerek işbu emniyyet-i cân u mal ^{6/29}ve ta'yîn-i vergi hususlarına dâir kavânîn-i mukteziyye bir taraftan kararlaştırılıp ^{7/1}ve tanzîmât-ı askeriyeye maddesi dahi Bâb-ı Seraskerî Dâr-ı Şûrâsı'nda ^{7/2}söyleşilip herbir kânûn karargîr oldukça ilâ mâşâallahu Teâlâ düstûrû'l-amel ^{7/3}tutulmak üzere bâlâsı Hatt-ı Hümâyûnumuz ile tasdîk ve tevşîh olunmak için ^{7/4}taraf-ı Hümâyûnumuza arz olunsun ve işbu kavânîn-i şer'iyye mücerred dîn ü devlet ve ^{7/5}mülk ü milleti ihyâ için vaz' olunacak olduğundan cânib-i Hümâyûnumuzdan ^{7/6}hilâfına hareket vuku' bulmayacağına ahd ü misâk olunup Hırka-i Şerife ^{7/7}odasında cemâ'-i ulemâ ve vükelâ hazır oldukları hâlde kaseb billah dahi olunarak ^{7/8}ulemâ ve vükelâ dahi tahlîf olunacağından ona göre ulemâ ve vüzerâdan velhâsıl ^{7/9}her kim olur ise olsun kavânîn-i şer'iyyeye muhâlif hareket edenlerin ^{7/10}kabâhat-i sâbitelerine göre te'dîbât-ı lâyıklarının hiç rütbeye ve hâtır ^{7/11}u gönüle bakılmayarak icrâsı zımnında mahsûsan cezâ kanûnnâmesi dahi ^{7/12}tanzîm etdirilsin ve cümle me'mûrînin el-hâletü hazîhi mikdâr-ı vâfi maaşları ^{7/13}olarak şâyed henüz olmayanları var ise onlar dahi tanzîm olunacağından ^{7/14}şer'an menfûr olup harâbiyyet-i mülkûn sebep-i a'zamı olan rüşvet madde-i ^{7/15}kerîhesinin fi-mâ-bâ'd adem-i vuku'u maddesinin dahi bir kânûn-ı kavî ile ^{7/16}te'kîdine bakılsın ve keyfiyyât-ı meşrûha usûl-i atıkayı bütün bütün tagyîr ^{7/17}ve tecdîd demek olacağından işbu irâde-i şâhânemiz Dersâadet ve bi'l-cümle memâlik-i ^{7/18}mahrûsamız ahâlîsine ilân ve işâa olunacağı misillü düvel-i mütehâbbe dahi ^{7/19}bu usûlün inşâallahu Teâlâ ile'l-ebed bekâsına şâhid olmak üzere Dersâadetimizde ^{7/20}mukîm bi'l-cümle süferâyâ dahi resmen bildirilsin. Hemân Rabbimiz Teâlâ Hazretleri ^{7/21}cümlemizi muvaffak buyursun ve bu kavânîn-i müessesenin hilâfına hareket edenler ^{7/22}Allahu Teâlâ Hazretlerinin lanetine mazhar olsunlar ve ile'l-ebed felâh bulmasınlar ^{7/23}âmîn fi 26 şaban sene 1255 yevm-i Pazar

KAYNAKÇA

- AÇIKGÖZ Namık (2004); "Nesir, Orta Klasik Dönem (1600-1700)", **Türk Dünyası Ortak Edebiyatı, Türk Dünyası Edebiyat Tarihi**, C. 5, s. 415-442, Ankara: AKM Yay.
- AKYILDIZ Ali (1995); "Tanzimat Döneminde Belgelerin Şekil, Dil ve Muhteva Yönünden Geçirdiği Bazı Değişiklikler (1839-1856)", **Osmanlı Araştırmaları C. XV.**, s. 221-237, İstanbul: Enderun Kitabevi
- BERKES Niyazi (2010); **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Haz. Ahmet Kuyaş, İstanbul: YKY

- DEMİR Tazegül (2006); **Peyami Safa'nın "Yalnızız" Adlı Romanının Metindilbilimsel Çözümü**, Dan.: Yrd. Doç. Dr. Hülya Aşkın Balcı, Kafkas Üniversitesi SBE, Yeni Türk Dili Bilim Dalı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kars.
- DEVELİ Hayati (2009); **Osmanlı'nın Dili**, İstanbul: Kesit Yay.
- ERDAĞI Selma (2008); **Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun "Yaban" Adlı Romanının Metindilbilimsel Çözümü**, Dan.: Yrd. Doç. Dr. Mustafa Şenel, Kafkas Üniversitesi, SBE, Yeni Türk Dili Bilim Dalı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kars.
- GÜLLÜ Nuray (1994); **Sessiz Ev Üzerine Bir Metindilbilim Çalışması**, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, SBE (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Samsun.
- GÜNAY Doğan (2007); **Metin Bilgisi**, 3. Bsk. İstanbul: Multilingual Yay.
- İNÜĞÜR Nuri (2005); **Basın ve Yayın Tarihi**, İstanbul: Der Yay.
- KORKMAZ Zeynep (2003); **Türkiye Türkçesi Grameri-Şekil Bilgisi-**, Ankara: TDK Yay.
- KURTUL Kâmil (2011); **Türkçe ve İngilizcedeki Bağlaçların Yazılı metinlerde Kullanımı**, Dan.: Prof. Dr. Zeynel Kıran, Ankara Üniversitesi SBE, Dilbilim (Yabancı Dil Öğretimi) Anabilim Dalı (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara.
- ÖLKER Perihan (2012); **Tanzimat Basınının Dili**, Konya: Aybil Yay.
- ÖZARSLAN Ersin (2008); **Mehmed Said Paşa, Gazeteci Lisani**, Ankara: Gazi Ün., İletişim Fak. Yay
- SAĞOL Gülden (1999); "Osmanlı Döneminde Dilde Sadeleşme", **Osmanlı 9, Kültür ve Sanat**, s. 504-517, Ankara: Yeni Türkiye Yay.
- ÜNAL Mehmet Ali (2011); **Osmanlı Tarih Sözlüğü**, İstanbul: Paradigma Yay.
- ÜNVER İsmail (1999); "Osmanlı Türkçesi", **Osmanlı 9, Kültür ve Sanat**, s. 430-436, Ankara: Yeni Türkiye Yay.
- VURMAZ Mehmet (2007); **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Askere Alma Sistemi (1826-1970)**, (Kırıkkale Ün., SBE, Tarih Ana Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dan.: Yrd. Doç. Dr. Hüseyin Çınar)